

Муниципалдыг бюджеттиг ниити өөредилге албан чери
Тыва Республиканын Сут – Хөл кожууннун
Хөр –Тайга ортумак ниити билиг школазы

ШМК-нын хуралынга
сайгарып көргөн
Протокол №80
Монгуш И.В.
«28» 09 2023 ч

Директорнун өөредилге-
кижизидилге талазы –биле
оралакчызы чөпшээрээн
Ондар Д.В.
«28» 09 2023 ч

Школанын директорунун
80 дугаар дужаалы - биле
бадылаан
Монгуш Д.Д.
«28» 09 2023ч

Тыва дыл эртеминге ажылчын программа
2 класс
2023 -24 ооредилге чылы

Ишкин

2 –ги класска тыва дылдың программазы.

Тайылбыр бижик.

2-ги класстың тыва дыл программазын Тыва Республиканың ниити өөредилгезиниң эге школага 1-4 класстарга тыва дыл талазы-биле күрүне стандарттарынга дүүштүр Александра Касхоевна Ойдан-оол, Эртине Деспижековна Ондар, Наталья Чоодуевна Дамбаны-биле тургускан. Ук программа Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының яамызының өөредилге-методиктиг чөвүлелиниң чөпшээрели-биле 2008 чылда чырыкче парлаттынып үндүртүнген.

Өөредиглиг план Э.Д.Ондарның «Методиктиг сүмелериниң» (Дөрт чылдыг эге школаның 2-ги класының «Тыва дыл» ному-биле ажылдаар башкыларга дузаламчы. Кызыл – 1988ч) дузазы-биле ажыглаттынмышан, уругларның шиңгээдип алган билиглерин, мергежилдерин, чаңчылдарын тыва дыл программазының негелделеринге дүүштүр эге класс башкыларына А.А.Алдын-оолдун «Диктантылар болгаш эдертиглер чыындызы»- биле хынаарын сүмелеп турар. Тыва Республиканың ниити өөредилгезиниң национал девискээр кезээ 2-ги класс өөреникчилериниң ниити сайзыралынче, оларның билииниң практиктиг болурунче угланмышан, программаны тургузарда эртемнииниң, дес-дараалашкааның, көргүзүглүүнүң болгаш коммуникативтиг принциптерге даянып база уругларның назы-харын барымдаалап тургаш тургускан.

2-ги класска И.Ч.Эргил-оолдун, Л.Д.Аракчааның, В.Ш.Монгуштуң «Тыва дыл» номун Тыва Республиканың ниити болгаш профессионал ооредилге яамызы бадылап, 2004 чылда парладып үндүрген.

II. Өөредилге планнаашкынында тыва дыл эртемнинин туружу.

Ниитизи-биле программа езугаар 2-ги класска тыва дыл неделяда - 3 шак
Чылда - 102 шак кылдыр бердинген.

1-ги улдуң- 24шак

2-ги улдуң- 26шак

3-кү улдуң- 28 шак

4-кү улдуң- 24 шак

III. Тыва дыл программазының ниити характеристиказы.

Эге школага торээн дылды ооредиринин кол сорулгазы уругларнын аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадыры, оларнын угаан ажылын сайзырадыры-биле, кижини бооп хевирлеттинери-биле тудуш харылзаалыг. Ол чул дээрге, оореникчилерни эки мозу-шынарлыг, идепкейлиг, куш-ажылга ынак, хулээнген херээнге харысаалгалыг хамаатылар болурунга, таварышкан бергелерни бот миннип, ажып эртерин кижизидери, чаа чувени билип алыр чуткул-сонуургалын улам сайзырадыры болур.

Эге класс оореникчилеринин угаан ажылын болгаш чугаазын сайзырадырынын айтырыгларын уре-туннелдиг шиитпирлээринден школага ооренир бугу эртемнерин чедиешкинниг шингээдип алыры дорт хамаарылгалыг.

Чаартынган программада ооредилге материалдарын класстар аайы-биле хуваарда, чунун-даа мурнунда эртемнин бодунун логиказын барымдаалаан. Оон ынай 7-10 хар назылыг уругларнын назы-хар талазы-биле онзагайларын, оларнын чувени билип алырынга боданыр аргаларынын хире-шаан база ооренип корген.

Эге класстарга тыва дыл курузун система-контрастыг принципке ундезилээш, тургусканы ооредилге материалын улуг-улуг кезектеп шингээдип алыр арганы бээр.

Уруглар эге класстарга фонетиканын, лексиканын, грамматиканын, шын бижилгенин болгаш чугаа сайзырадылгазынын эргежок чугула, эн кол эге билиглерни алыр. Олар устуку класстарга ооренир чуулдер-биле тудуш харылзаалыг, тыва дыл эртемнин амгы уеде чедиешкиннеринге ундезилеттинген бооп турар. Оореникчилернин таныжар эге билиглери: состун фонетиктиг составы, состу слогтарга болгаш уткалыг кезектерге чарары, чугаа кезектеринин барык шуптузу болгаш оларнын эн кол хевирлери, янзылары, домактын чугула кежигуннери, элээн каш шын бижилгенин дурумнери. Ол ышкаш программада состун лексиктиг утказы, состун хой утказы, синонимнер, антонимнер-биле практика кырынга таныжары база кордунген.

IV. Программаның унелиг кол угланыышкыннары.

«Тыва дыл» деп эртемни эге школанын 2-4 класстарынга ооредирин барымдаалаан кол угланыышкыннары:

- Оореникчилернин чогаадыкчы болгаш интеллектуалдыг шаан, бар курлавырын, сундузун, сонуургалын даштыкы хурээлелге, улусчу культурага, торээн дылынга, улусчу педагогикага даянып тургаш сайзырадыр;
- Ал-бодунга, ог-булезинге, торелдеринге, чонунга, социал хурээлелге, кижиторелгетенге, бугу делегейге хундукел болгаш олар дээш харысаалга оореникчинин сагыш-чурумундан илерээр кылдыр кижизидер;
- Билигнин, шингээдилгенин болгаш дуржулганын, ол ышкаш ооредилгенин янзы-буру хевирлеринин системазын уругларнын этнопсихологтуг онзагайларын болгаш назы-харын барымдаалап чедирер;
- Уругларнын айыыл чок чоруун хандыар, мага-бодунун болгаш психиктиг кадыкшылын улусчу дидактика аргалары-биле камгалаар, быжыктырар;
- Уругнун бот-тускайлан онзагайларын кадагалаар болгаш анаа деткимче коргузер.

2-ги класска тыва дылды ооредириниң кол сорулгалары:

1. Уругларны медреселдип-биле шын номчуур, бижиир болгаш шын чугааланыр кылдыр ооредир;
2. Оларга торээн дыл болгаш литература талазы-биле эге билиглерни бээр;
3. Уругларны ном ажыглаарынга чаңчыктырар болгаш оларның дылга сонуургалын, номчулгаже болгаш билиглерже чүткүлүн хайныктырар;

4. Номчулга болгаш бижилге-биле холбаштыр бойдушту, ниитилел амыдыралын хайгаараарынга үндезилээш, өөреникчилерни материалистиг үзел-бодал-биле чепсеглээр;

5. Уругларны мораль болгаш этика талазы-биле кижизидер;

6. Ооренип турар чүүлдерни сайгарып, болүктеп деннеп, түннеп билиринге, оларның иштинден кол болгаш чугула чуулдерни тып, тайылбырлаарынга оореникчилерни чаңчыктырар.

V. Бот-тускайлан, предметтиг, метапредметтиг хевирлеттинери.

2-ги класска тыва дыл программазын шингээткенинин түннелинде:

Оореникчилерниң бот-тускайлан хевирлеттинген турары:

- Торээн дылывыс харылзажырынын база мээ–медереливисниң шынарын коргүзериниң колчепсээ;

- Торээн дыл национал культуравыстың кол болуушкуну;

- Сагыш-сеткилди, бодалдарны илередиринге дылдың бай-байлаан, уран-чечен аргаларын чоптүг ажыглап билири.;

- Торээн дылын улаштыр оорениринге сонуургалын оттурары;

- Аас болгаш бижимел чугаага дылдың уран-чечен аргаларын чедимчелиг ажыглап билири.

Оореникчилерниң билииниң хевирлеттинери:

-Торээн дылын сайзырадырынга. ону кадагалап арттырарынга оореникчинин бот киржилгези;

- Аас чугаага дылдын уран-чечен аргаларын эстетиктиг талазынче угландыралы.

Оореникчилерниң предметтиг хевирлеттинген турары:

- Чаа материалды ханы билип алырынче угланган ажылдарны; номчулга, бижилге, уругларны янзы–бүрү бот- ажылдары, чугаасайзырадылгазы.

- Уннер болгаш ужулкерни ылгап билири.

- Ажык болгаш ажык эвес уннерни ылгап билири.

- Состерни слогтарга чарары.

- Состү шын кужуруп билири.

- Алфавитте ужулкерниң туружун болгаш ооң ужул-дузазын билири.

- Медээ, айтырыг, кыйгырыг домактарын ылгап болгаш чогаадып билири.

-Домактың чугула кежигуннерин тып болгаш шыйып билири.

- Кым? чүү? кымнар? чүлөр? кандыг? чүлүг? канчап тур? деп айтырыгларны ылгап билири.

- Сюжеттиг чуруктар-биле чугаа сайзырадырының ажылдарын чорудары.

- Домак болгаш харылзаалыг чугааны ылгап билири.

- 40-70 хире состен тургустунган эдертигни бижири.

Оореникчилернин билиинин хевирлеттинери:

-Торээн дылының бугу уннерин болгаш ужулкерин, оларның кол ылгалын билген ужулруг.

-Состерде уннерни ылгап, оларның туружун тодарадып билири.

-Ажык, ажык эвес уннерни болгаш ужуктерни, кыска, узун ажык уннерни болгаш ужуктерни бот-боттарындан ылгап шыдаар.

-Домактарның болгаш состерниң анализ-синтезтиг сайгарылгазын кылып, домактардан состерни ылгап тывар.

- Состерни слогтарга чарып болгаш слог аайы-биле кожуруп билир.
- Алфавиттиң ужуктерин, оларның туружун билир.
- Домактарның чугула кежигуннерин тып болгаш шыйып билир.
- Бижимел болгаш парламал шрифт-биле бижиттинген состерни, домактарны иштинде слогтап адап тура, шын дүжүрүп бижири.
- Домак эгезинге улуг үжүктү бижиир, соолунге улуг секти, айтырыг, кыйгырыг демдектерин херек таварылгаларда салып билир.
- Хуу чүве аттарына улуг ужук бижиир.
- Торел состерни болүктеп, тып билир болгаш дазылын ангылап билир.
- Кым? чүү? кымнар? чүлөр? кандыг? чүлүг? канчап тур? деп айтырыгларны ылгап билир.
- Харылзаалыг чугаа тургузуп билир.
- 40-70 состен тургустунган эдертигни бижип билир.

Оореникчилерниң метапредметтиг хевирлеттинген турары:

А) Ушкарып-башкараынын:

Чогуур деннелге хевирлеттинген турар ужурлуг чүүлдери:

- Ооренип турар эртеминиң тема, болүк аайы-биле кол сорулгаларын, утказын угаап билири;
- Башкынын удуртулгазы-биле бердинген даалгаларны күүседип ооренири;
- бот хыналданы, удур-дедир хыналданы болгаш орфографтыг,пунктуациалыг частырыгларны тып билирин боттандыраар.

Оореникчилерниң хевирлеттинген турары:

- Ооренген темазына алган билиглерин түңнеп болгаш үнелеп билирин боттандыраары;
- Тыва дылдын негелдери-биле өөренип алган дүрүмнерин ажыглап билири.

Б) Сонуургалдыг

Чогуур деннелге хевирлеттинген турар ужурлуг чуулдери:

- Ооредилге даалгаларын күүседип турар үеде херек ужурлуг медээлерни немелде номнар, статьялар болгаш энциклопедиялардан тып билири;
- бодунуң назы-харына дүүштүр янзы-буру словарьларга, справочниктерга даянып билири;
- дылдың негелдерин күүседирде янзы-бүүру схемаларны, модельдерни, символ-демдектерни ажыглап билири
- белең таблицаларны, схемаларны, созүглелдерни немээри
- дылдын адырлары: үн. үжүк, сос тургузуу, чугаа кезээ, домак кежигүнү, бодүүн домак дугайында алган билиглерин деннеп, болүктеп, тып, ажыглап билири;
- алган билиглерин план болгаш таблица дузазы-биле системажыдып, болүктеп, түннеп билири;
- состе орфограммаларны янзы-бүрү аргалар-биле хынап билири;

- номчаан созүглелдериниң кол утказын ылгап үндүрери;
 - бодунуң чугаазын тода болгаш билдингир кылдыр дыңнакчыга дамчыдып билири;
- Оореникчилерниңбилииниң хевирлеттинген турары болгаш ооренип алыр аргалары:**

- Библиотека болгаш Интернет дузазы-биле херек билиглерни тып, ажыглап билири;
- Аас болгаш бижимел чугааны шын болгаш медреселдиги-биле тургузуп билири;
- Болуушкуннарны логиктиг (бодамчалыг) сайгарылгага даянып дамчыдып билири;
- Алган медээлерни сайгарып, критикалап билири;

В) Коммуникативтиг

Чогуур деннелге хевирлеттинген турар уjurлуг чүүлдери:

- аас чугаага диологту ажыглап билири;
- ангы-ангы бодалдарны ооренип, сайгарып билири болгаш чаңгыс аай түңнелге келиринге өөредери;
- бот туружун болгаш бодалын быжыглап чаңчыгары;
- билдинмес чүүлдеринге айтырыгларны салып билири;
- коммуникативтиг сорулгаларны шиитпирлээринге дылдың аргаларын чедимчелиг ажыглаары;

Оореникчилерниңбилиглериниң хевирлеттинген турары болгаш ооренип алыр аргалары:

- коммуникативтиг сорулгаларны дыңнакчыга тода, дорт, дес-дараалашкаа-биле медээни, билигни чедирери;
- удур-дедир хыналда үезинде бот-боттарынга дузаны үезинде чедирип билири болгаш коммуникативтиг сорулгаларны шиитпирлээринге дылдың аргаларын чедимчелиг ажыглаары

2-ги класска «Тыва дыл» деп эртемнин материал-техниктиг хандырылгасы:

Башкыга:

1). Ооредилге программазы ТР-нын ооредилге, эртем болгаш аныяктар политиказынган яамызы. Национал школа хогжудер институт.

Тыва дыл 1-4 класстар Куруне стандарты Кызыл-2008.

2). «Тыва дыл» дорт чылдыг эге школанын 2 клазынга ооредилге ному.

Авторлары: И.Ч. Эргил-оол, Л.Д. Аракчаа, В.Ш. Монгуш.

3). Диктантылар чыындызы 4 чылдыг школанын 1-4 класстарынга Авторлары:

4). Эдертиглер чыындызы 4 чылдыг эге школанын 2-4 класстарынга Авторлары:

5). Тыва дылга тестилер ному.

6). 3-4 класстарга ооредилге таблицалары.

7). Карточкала, перфокартылар.

8). Компьютер, проектор, экран, DVD, принтер.

Оореникчилерге:

1). Тыва дыл Дорт чылдыг эге школанын 2 клазынга ооредилге ному

Авторлары: И.Ч. Эргил-оол, Л.Д. Аракчаа, В.Ш. Монгуш.

2). Тыва дылга тестилер ному.

IX. Ажыглаан литература:

К.Б. Март-оол 2-4 класстарга тыва дыл башкылаарынын методиказы.
ТНУЧ Кызыл, 2006ч.

ТР-нын ооредилге болгаш эртем яамызы. Национал школа хогжулдезинин институту.
Чижек ооредилге программазы Кызыл, 2011ч.

Дарбаа Ю.Н. Тыва дугайында 99 айтырыгларга харыылар.
Абакан «Журналист», 2010г.

И.Ч. Эргил-оол Тыва дыл 2 класс ТНУЧ Кызыл, 2004ч.

Чыл дургузунда кууседир ажилдарнын данзызы

№	Кылыр ажилдар	1-ги ул,	2-ги улд,	3-ку улду,	4-ку улд,	Чылда
1.	Диктант	3	3	3	3	12
2.	Чугаа сайзырадыл	2	3	3	5	13

Оореникчилерниң билиглеринге, мергежилдеринге болгаш чаңчылдарынга кол негелделер.

Оореникчилер 2-ги класс дооскаш, дараазында билиглерни алган турар:

Тыва алфавиттиң ужуктери, ажык болгаш ажык эвес үннерниң демдектери: кыска, узун ок-биле адаар үннер, куштуг, дулей болгаш кошкак дулей ажык эвес үннер, ыыткыр кошкак ажык эвес үннер; состу кожүрериниң дурумнери; чувелерни, оларнын шынарын кылдыныын коргүзер состерни бот-боттарындан ылгап билири; домактың чугул кежигүннерин тып билири; домак биле созуглелди, созуглелдиң хевирлерин ылгап билири

Оореникчилерниң чедип алган турар мергежилдери:

- состерни, домактарны болгаш 30-40 хире состуг созуглелдерни артык ужукте киирбейн, херек ужуктерни кагбайн, хажыдыышкын чокка, арыг, чараш болгаш шы бижиир;

- состерни слогтарга чарар, слогтар езугаар кожурер;

- кижилерниң аттарын, хоорайлар, суурлар, хемнер болгаш черлер аттарын улуг үжүк биле бижиир;

- ок-биле адаар ажык үннерлиг состерни кадыг демдек-биле бижиир (ъ);

- саннар, шеттер дээн чергелиг состерге ийи үжүктү дакпырлап бижиир;

- фонетиктиг сайгарылганы күүседип билер;

- -ла, -ле,-на,-не, -даа деп артынчыларны дефис-биле бижиир;

- соске шын айтырыг салгаш, ооң дузазы-биле чүвени илередир,чүвениң демдээ илередир,чүвениң кылдыныын илередир состерни тодарадыр;

- домакка состерни шын харылзаштырар; кол сос болгаш соглекчини тодарадыр;

- домактың эгезин улуг үжүктү хереглээр, соолүнге улуг сек,кыйгырыг,айтыры демдектерин салыр;

- айтырыглар езугаар 40-70 хире состүг созүгледин эдертиин бижиир, бердинген темага 5 б состүг домактарны тургузар болгаш бижиир.

Чыл дургузунда кууседир ажилдар данзызы

№	Кылыр ажилдар	1-ги улд	2-ги улд	3-ку улду	4-ку улду	Чылда
1.	Диктант	3	3	3	3	12
2.	Чугаа сайзырадылгазы	2	3	3	5	13

Тыва дыл эртеминин календарь-тематиктиг планаашкыны. 2 класс

№	Темазы	шагы	Ай хуну	
			план	факт
1-2	Катаптаашкын. Бирги класска өөрөнгөн чүүлдерин катаптаары. Домак. Медээ, айтырыг, кыйгырыг домактары.	2	04.09 07.09	
3-4-5	Уннер болгаш ужуктер Ажык, ажык эвес уннер болгаш ужуктер. Кыска болгаш уздыр адаар ажык уннер болгаш ужуктер	3	08.09 11.09 14.09	
5-6	Өк-биле адаар ажык уннуг сөстөргө кадыг демдек(ъ)	4	15.09 18.09 21.09	
7-8	«Кыска, узун, өк-биле адаар ажык уннер» деп темага диктант	2	22.09 25.09	
9	Частырыглар-биле ажил Чугаа сайзырадылгазынын кичээли	1	28.09	
10-11	Ажык эвес уннер болгаш ужуктер Эгезинге т-д деп уннер кирген сөстөр	3	29.09 02.10	
12-14	Эгезинге п-б деп уннер кирген сөстөр	3	05.10 06.10 09.10	
15-16	Эгезинге к-х деп уннер кирген сөстөр	2	12.10 13.10 16.10	
17-18	Ф, ц, щ деп ужуктер	2	19.10 20.10	

19	«Ажык эвес уннер болгаш ужуктер» деп темага Диктант.	1	23.10	
18	Частырыглар-биле ажыл Чугаа сайзырадылгазы	1	06.11	
19-21	Я деп ужуктуг сөстөр Я деп ужуктуг сөстөр	3	09.11 10.11 13.11	
22-24	Ё деп ужуктуг сөстөр Ю деп ужуктуг сөстөр	3	16.11 17.11 20.11	
23	«Я,е,ё,ю кирген сөстөр» деп темага Диктант	1	23.11	
24	Частырыглар-биле ажыл Чугаа сайзырадылгазы	1	24.11	
25	Чымчак демдектиг сөстөр(ь)	1	27.11	
26	Слогтар. Сөстөрни көжүрери	1	30.11	
27-28	Өөредиглиг эдертиг Частырыглар-биле ажыл Чугаа сайзырадылгазы	2	01.12 04.12	
29	Тыва алфавиттин үжүктери	1	07.12	
30-31	Сөс. Кым?чуу? деп айтырыгларга харыылаттынар сөстөр Чангыстын болгаш хөйнун санында чуве аттары	2	08.12 11.12	
32-33	Эдертиг Частырыглар-биле ажыл Чугаа сайзырадылгазы	2	14.12 15.12	
33-34	Кандыг? деп айтырыгга харыылаттынар сөстөр Удурланышкак уткалыг демдек аттары	2	18.12 21.12	
35	«Чуве ады,демдек ады» деп темага хыналда ажыл	2	22.12 25.12	
36-38	Канчап тур? Деп айтырыгга харыылаттынар сөстөр	3	28.12 08.01	

39-40	Ат болгаш фамилияларга улуг ужук Азырал амытаннарнын шола аттарынга улуг үжүк Чурттар,хоорайлар,суурлар,кудумчулар,хемнер аттарынга улуг ужук	2	11.01 12.01	
41	Хыналда диктант Частырыглар-биле ажыл Чугаа сайзырадылгазы	2	15.01 18.01	
42-43	Төрел сөстөр	2	19.01 22.01	
44-45	ла,-ле,-на,-не деп сөстөрнү шын билири даа деп сөстү шын билири	2	25.01 26.01	
46-47	Домак болгаш харылзаалыг чугаа Тоожушкун	2	29.01 01.02	
48	Хыналда диктант. Частырыглар-биле ажыл Чугаа сайзырадылгазы	2	02.02 52.02	
49-51	Чурумал	3	08.02 09.02 12.02	
52-54	Угаап- бодаашкын	3	15.02 16.02 19.02	
55-58	Чогаадыг «Мээн эжим» Частырыглар-биле ажыл Чугаа сайзырадылгазы	4	22.02 23.02 26.02 01.03	
59-60	Кол сөс биле сөглөкчи дугайында билиг	4	04.03 07.03 11.03 14.03	
57-58	Улуг сек, айтырыг болгаш кыйгырыг демдектери	4	15.03 14.03	
59	Хыналда ажыл	1	15.03	
60	Частырыглыр –биле ажыл	1	18.03	
61-	Чыл дүргүзүндө өөрөнгенин катаптаары	6	6,13,20	

66				
67	Төлевилел– биле ажил	2	23.05	
68	Түннел кичээл	1	27.05	
	Ниити	102ш		